

6. Миронова Т.Л. Социально-экономическое развитие региона: диагностика и территориальное планирование: [монография] / Т.Л. Миронова. – Симферополь: КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2008.- 460с.
7. Развитие внешнеэкономической деятельности в условиях глобализации: [монография] / Под общей ред. д.э.н., проф. Крамаренко В.И. – Симферополь: Таврия, 2006. – 282 с.
8. Елисеєва І.І. Общая теория статистики: учебник / Под ред. чл.- корр. РАН И.И. Елисеєвой.- 4-е изд. перераб. и доп. / И.И. Елисеєва, М.М. Юзбашев.- М.: Финансы и статистика, 2001.- 480 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 53000 слов. Изд. 8-е, стереотип / С.И. Ожегов. - М.: «Сов. энциклопедия», 1970.- 900 с.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – изд. 2-е – Т.23 «Капитал». – 750 с.

Рецензент докт. экон. наук, профессор В.И. Крамаренко

330.341

*Гармашова О.П., аспірант,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Найважливішою причиною уразливості економіки України від коливань світової фінансової кон'юнктури стала їх надмірна орієнтація на експорт сировини, ослаблення внутрішніх коопераційних зв'язків, розрив технологічних ланцюгів виробництва складних видів продукції та стиснення внутрішнього ринку. Для забезпечення стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідне поширення внутрішнього ринку, глибока модернізація виробничих процесів на інноваційній основі. Наявність розвинутого інноваційного потенціалу країни має важливе значення, оскільки проходження наукових ідей від їх зародження до практичного вживання у виробничій сфері, стає в сучасних умовах основою інтенсифікації економічного розвитку. Тому питання, пов'язані з визначенням, структурою, та розвитком інноваційного потенціалу економіки України, є особливо актуальними.

Поняття «інноваційний потенціал» стало концептуальним відображенням феномена інноваційної діяльності, воно розгорталося і уточнювалося в ході методологічних, теоретичних і емпіричних досліджень і одержало розвиток з початку 80-х років. В цілому, питання підтримки та розвитку інноваційного потенціалу, аналіз проблем у науково-технічній сфері можна знайти в працях таких вчених як: В.Д. Базилевич, З.С. Варналій, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.М. Гуржій, В.В. Зянько, В.Л. Осецький, І.А. Павленко, Л.І. Федулова та ін. Так, А.С. Гальчинський та В.М. Геєць вважають, що утвердження інноваційної моделі розвитку в Україні є найважливішим стратегічним пріоритетом держав, та розглядають проблеми інноваційної діяльності у своїй праці «Інноваційна стратегія українських реформ» [1, с. 313]. На необхідності посилення саме інтенсивних чинників економічного зростання економіки наполягають В.Д. Базилевич та В.Л. Осецький [2; 3]. В.В. Зянько та І.А. Павленко в своїх працях зосередились на дослідженні інноваційного підприємництва як суб'єкту інноваційної діяльності [4; 5]. З.С. Варналій джерело інновацій бачить не тільки в інноваційній активності підприємців, але і активізації науково-технічного потенціалу країни. [6] Достатньо широке коло питань з приводу інновацій розглянуто в працях Л.І. Федулової, зокрема досліджувались науково-технологічна складова інноваційного розвитку економіки України [7, с.143-206].

Останнім часом поняття «інноваційний потенціал» знаходить все більше розповсюдження, починає вводиться в число категорій економічної теорії, з'являються самостійні дослідження, присвячені аналізу різних аспектів цієї дефініції. В багатьох дослідженнях автори концентрують свої зусилля на дослідженні окремих сторін інноваційного потенціалу, тому в літературі представлено багато його специфічних визначень, які слабо співвідносяться між собою.

Отже, метою статті є аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку у сфері науково-технічної діяльності та виявлення основних проблем у процесі розвитку інноваційного потенціалу України.

У процесі переходу України до ринкових форм господарювання важливим завданням держави стало збереження її інноваційного потенціалу, який був сформовано переважно у військово-промисловому комплексі країни в період існування командно-адміністративної економіки, а також

створення умов для розвитку нових елементів та нарощування інноваційного потенціалу в сучасних умовах в усіх сферах національної економіки. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» дає достатньо широку трактовку інноваційного потенціалу як сукупності науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки [8, с. 5]. Не дивлячись на те, що загальновизнана трактовка сутності інноваційного потенціалу вже існує, нині науковці ще не пришли до єдиної думки з приводу основних елементів інноваційного потенціалу, а також з приводу методів його обрахунку в числовому виразі.

Аналіз економічної літератури з питань інноваційного потенціалу [2, 3, 4, 5, 6, 7] виявляє широкий спектр сфер та елементів цього явища, які необхідно розглядати як ієрархічно організовану систему понять, що знаходяться в різному ступені наближення до інноваційного потенціалу. На нашу думку інноваційний потенціал охоплює два основних компонента.

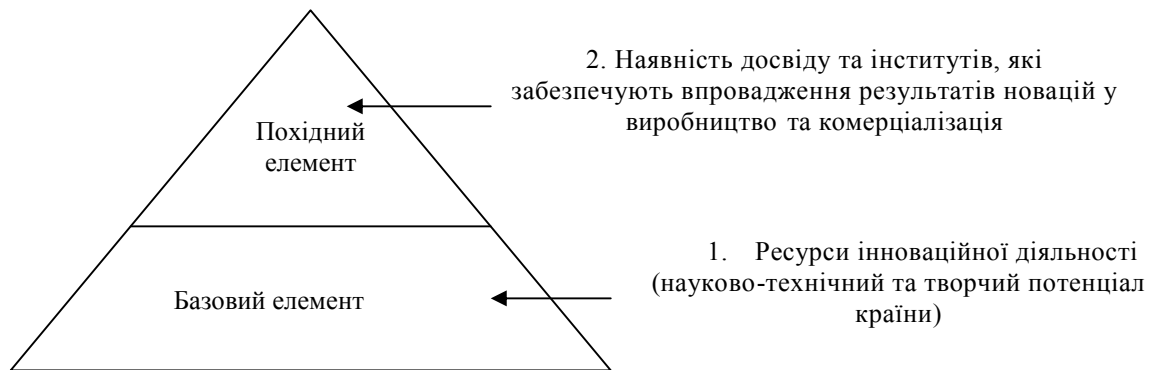

Рис. 1. Компоненти інноваційного потенціалу країни

Такий состав елементів інноваційного потенціалу відповідає стадіям інноваційного процесу: зародження ідеї, фундаментальні та прикладні дослідження та розробки, впровадження і комерціалізацію. Тобто тільки поетапне досягнення ефективного функціонування кожного рівня або кожній сфері інноваційного потенціалу дозволить країні досягнути інтенсивного економічного розвитку та конкурентоспроможності національної економіки. Виходячи з такого походу до розгляду компонентів інноваційного потенціалу, основою його розвитку буде саме активізація науково-технічної діяльності. Звичайно саме наукові дослідження та розробки визначають напрями і темп розвитку передових галузей, таких, наприклад, як ядерна енергетика, наноелектроніка або фармацевтика, забезпечують потенціал майбутніх наукових відкриттів, нових технологічних можливостей та конкурентних переваг країни. Таким чином, підтримка науково-технічної діяльності в країні – це необхідна умова зміцнення її інноваційного потенціалу.

Найважливішими показниками та індикаторами ступеня розвитку науково-технічної діяльності в країні є наступні:

- кількість організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи;
- кадрове забезпечення науково-технічної діяльності;
- фінансування науково-технічної діяльності;
- об'єм виконаних наукових та науково-технічних робіт.

Так, максимальна кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, спостерігалась у 2000-2005 рр. Впродовж останніх років чисельність цих організацій зменшилась майже на 9% з 2005 по 2008 рік, та склала 1378 організацій. Перш за все це пов'язано зі зменшенням кількості організацій технічної галузі наук, чисельність яких скоротилась майже на 17% з 2005 по 2008 рік (на 26,4% з 1995 по 2008 рік). Але досі найбільшу частку серед організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи, займають організації у сфері технічних наук. Кількість організацій, що виконували наукові дослідження та розробки у галузі гуманітарних та суспільних наук, навпаки збільшилась з 1995 по 2008 рік на 105,6% та 72,4% відповідно (рис. 2) [9, с.9].

Україна вважалась та досі є державою з розвинутою системою підготовки кадрів та визнаними у світі науковими школами. Але зараз намітилась негативна тенденція зниження чисельності виконавців наукових досліджень і розробок, не дивлячись на зростання серед них чисельності докторів і кандидатів наук.

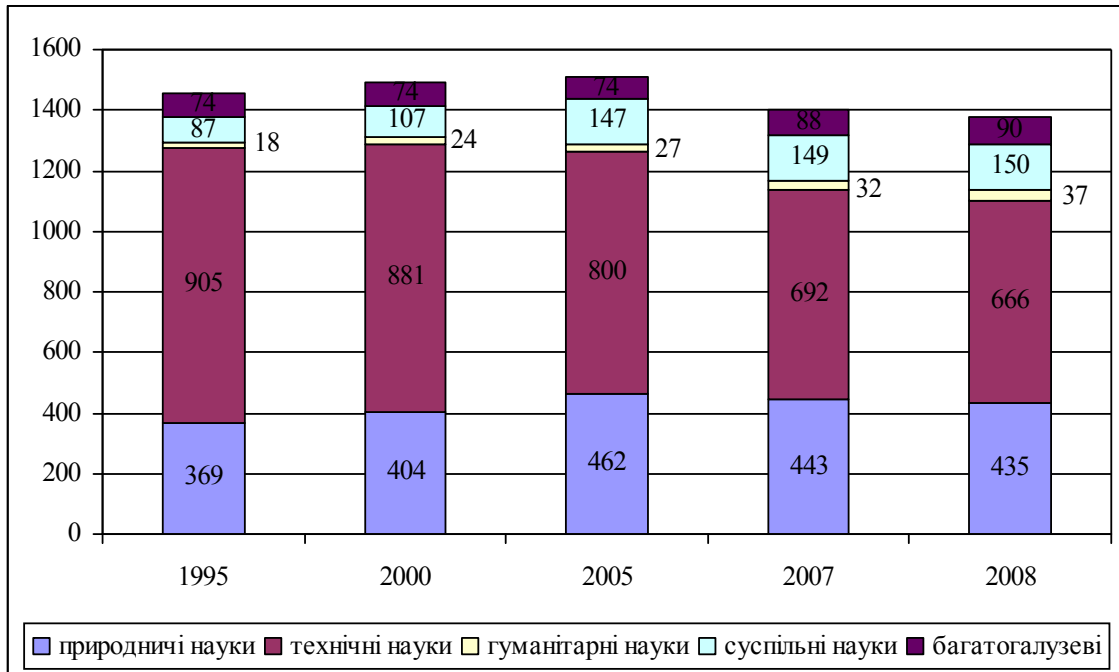

Рис. 2. Розподіл організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи, за галузями наук, одиниць

Так, з року в рік чисельність фахівців вищої кваліфікації, які працюють у різних сферах економіки України, невпинно зростає, але разом з тим, лише 24% з них виконують наукові та науково-технічні роботи за основним місцем роботи. У 2008р. загальна чисельність працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи зменшилась на 66,7% порівняно з 1991р. і становила 149,7 тис.осіб, у т.ч. дослідників та техніків (фахівців, зайнятих науковою та науково-технічною роботою) - на 68,1% (94,1 тис. осіб) (рис. 3) [9, с. 32].

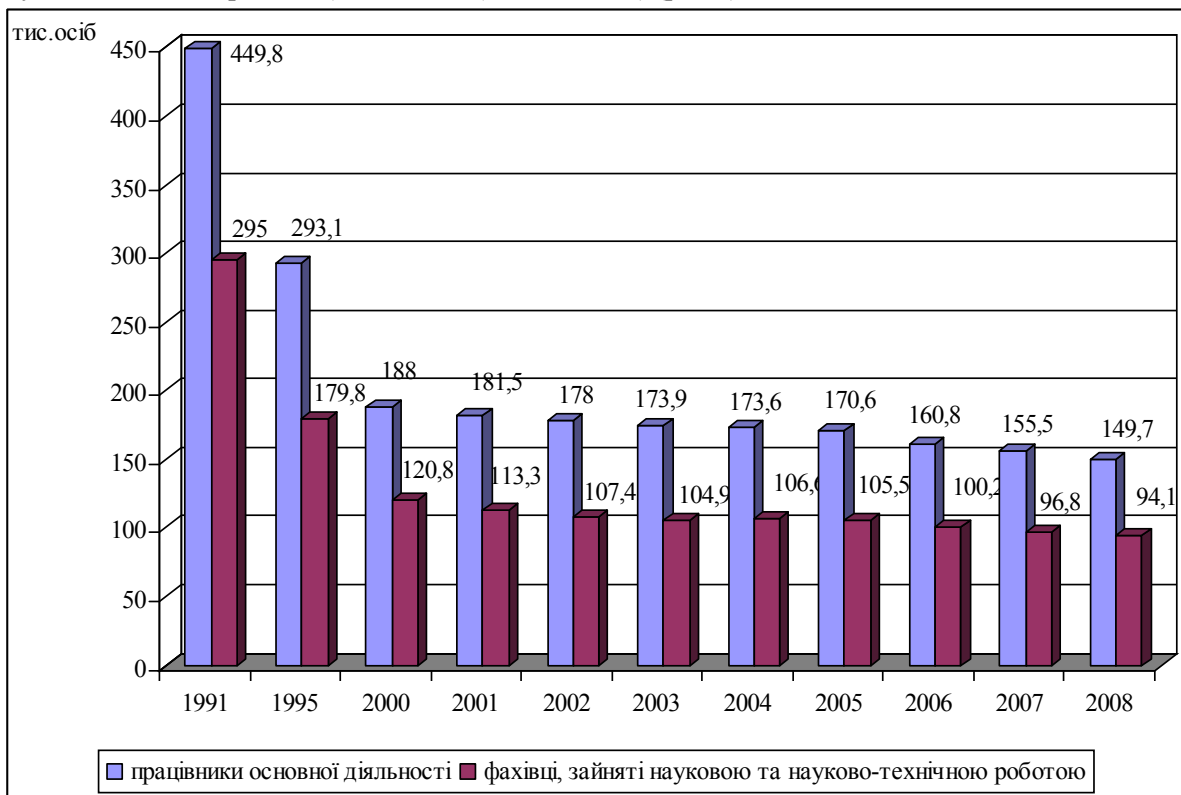

Рис. 3. Динаміка чисельності працівників основної діяльності наукових організацій, тис. осіб

В розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення чисельність дослідників в Україні складає лише 3,8 осіб, тоді як у середньому у європейських країнах – 9,2 осіб, оскільки навчання, збереження та залучення більшого числа кваліфікованих дослідників для Європи є ключовою проблемою.

Негативні тенденції намітилися і в міграційній поведінки населення. Так найвищу готовність до виїзду за кордон виявляють особи з високим рівнем освіти (науковці, викладачі ВНЗ та ін.) і кваліфіковані робітники. У 90-х роках спостерігалось зростання чисельності докторів та кандидатів наук, які виїхали за кордон: у 1996 році за кордон виїхало 184 кандидати та 83 доктора наук. За останнє десятиріччя кількість науковців, які виїхали за кордон почала скорочуватись: у 2008 року за кордон виїхало лише 22 кандидата та 8 докторів наук.

Розглянувши кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні розробки, а також їх кадрове забезпечення, необхідно перейти до аналізу фінансових аспектів діяльності наукових та науково-технічних організацій.

Загальний обсяг витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у 2000-2008 роках коливався на рівні 2000 – 2600 тис.грн. Проте, абсолютні значення сум витрат на наукові та науково-технічні роботи не дають повної характеристики. Тому в багатьох країнах світу цільові орієнтири витрат на науку визначаються як частка від ВВП (наукоємність ВВП). У більшості країн СНД питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті складала менш 1%, і тільки у Російській Федерації цей показник дорівнював у 2008 році 1,2%. Так, питома вага витрат на фінансування наукових та науково-технічних робіт у ВВП України становила 0,85% у 2007 році та 0,84% у 2008 році. Для порівняння, в останні роки середнє значення цього показника для Європейського Союзу становило 1,84%. В глобальному контексті, в основних конкурентів ЄС таких, як Японія та Сполучені Штати, наукоємність ВВП була вищою та складала 3,39% і 2,68% відповідно у 2007 році. Наукоємність ВВП деяких країн світу представлена на рис. 4 [10; 9, с. 165].

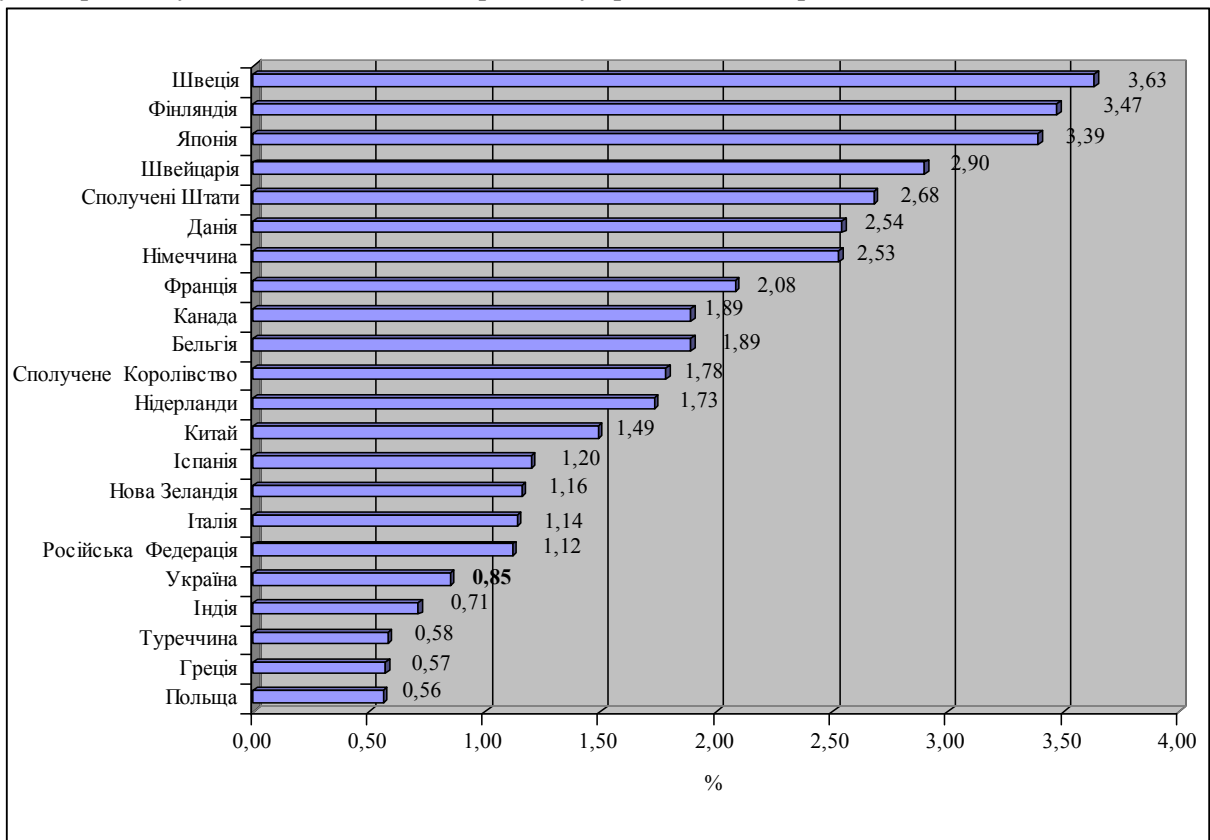

Рис. 4. Рейтинг деяких країн за часткою витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в ВВП у 2007 році

В Європі існує орієнтир, що дві третини витрат на дослідження та розробки мають припадати на підприємницький сектор економіки, але у 2008р. тільки 55% обсягу витрат на виконання досліджень та розробок були профінансовані бізнес-сектором. Найвища питома вага бізнес-сектору (79,7%) у фінансуванні витрат на виконання досліджень та розробок була у Люксембурзі, а також у Німеччині (67,9% - 2007р.) та Фінляндії (70,3% – 2008р.). За межами Євросоюзу бізнес-сектор, як

найбільше джерело фінансування досліджень та розробок, у Японії (77,7% у 2007 р. фінансувалось фірмами) та Сполучених Штатах (66,4%). Навпаки, Російська Федерація як і Україна все ще покладаються на уряд, як на головне джерело фінансування наукових досліджень і розробок: у 2008р. частка фінансування бізнесом складала в обох країнах лише приблизно одну третину загальних витрат на дослідження та розробки (рис. 5) [9, с.95].

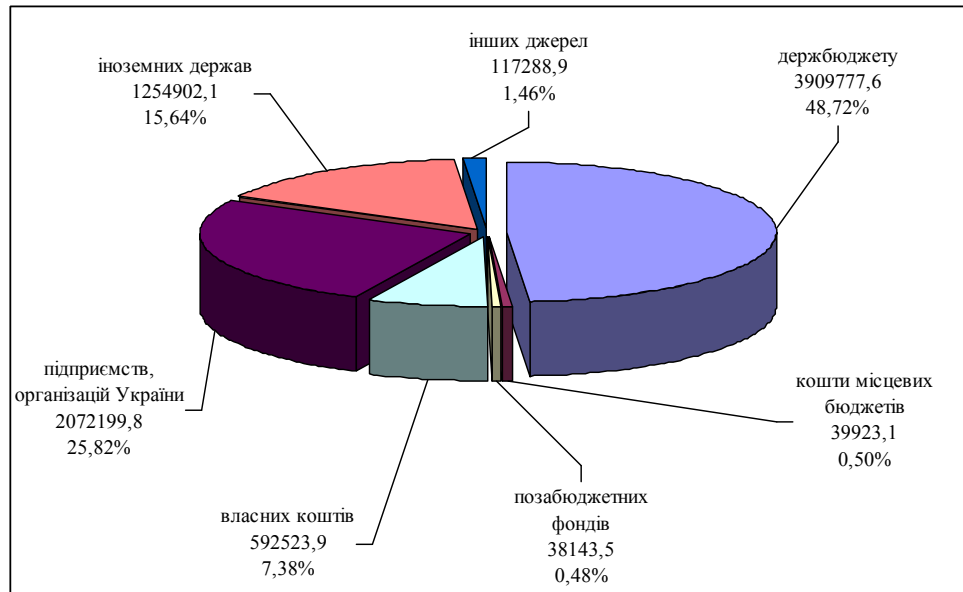

Рис. 5. Структура джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт у 2008 р., тис.грн. та в %

При цьому, якщо фінансування фундаментальної науки є функцією держави, то прикладні розробки в більшій мірі повинні забезпечуватися за рахунок коштів підприємницького сектора. У 2008р. в Україні 95,9% фундаментальних досліджень дійсно було профінансовано за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів. Проте більше три чверті прикладних досліджень також асигнувалося за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів і тільки 14,6% — за рахунок коштів вітчизняних замовників. Цю ситуацію можна пояснити макроекономічною нестабільністю та невизначеністю законодавства у сфері науки.

Таким чином, нами було проаналізовано організаційне, кадрове та фінансове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності, зараз треба розглянути її результати.

Загальний обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій у 2008 році становив 8538,9 млн.грн. Його частка у ВВП становила лише 0,90% у 2008 році, тобто питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті знизилась у два рази в порівнянні з 1991 роком, коли вона складала 1,81%. [9, С.93-94]. У розрахунку на 100 виконавців наукових досліджень і розробок кількість виконаних протягом звітного року робіт зменшилась з 50 у 2007р. до 42 робіт у 2008р. Важливим показником, який відображає результати інтелектуальної і наукової діяльності в країні, є кількість заявок на видачу патентів. Важливість отримання патентів визначається тим, що саме цей документ засвідчує авторство на винахід та виключне право на використання його протягом певного строку [2]. За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності в Україні в 2008 році було подано до патентних відомств різних країн 3282 заявки на видачу охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, в той же час кількість поданих до патентних відомств різних країн заявок в Росії склала 29164, у Франції – 47006, Німеччини - 134232, в Японії – 500034 заявки [11].

Таким чином, аналіз науково-технічної діяльності показав, що в Україні спостерігаються негативні тенденції розвитку даного елементу інноваційного потенціалу Перш за все, зменшується чисельність організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, а також чисельність виконавців наукових досліджень і розробок, не дивлячись на зростання серед них чисельності докторів і кандидатів наук. Крім того, існують проблеми з фінансуванням наукових та науково-технічних робіт, частка витрат на науку у ВВП України становила лише 0,84% у 2008 році, тоді як в останні роки середнє значення цього показника для Європейського Союзу становило 1,84%. Усе це привело до того, що частка виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП України знизилась

у два рази в порівнянні з 1991 роком. Негативні явища та тенденції в науковій і науково-технічній діяльності супроводжуються в Україні низькою підприємницькою та творчою активністю. Одночасно ці негативні тенденції приводять до зменшення інноваційного потенціалу економіки в цілому. Тому в Україні першочерговою задачею на шляху активізації інтенсивних чинників економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності повинне бути рішення комплексу проблем в науково-технічній діяльності та активізація інноваційного підприємництва. Усе це дасть поштовх для розвитку інших елементів інноваційного потенціалу економіки України.

Література

1. Інноваційна стратегія українських реформ / [Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П.]. – К.: Знання України, 2002. - 336 с.
2. Базилевич В.Д. Интеллектуальная собственность [Текст] : підручник / В.Д.Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 431 с.
3. Осецький В.Л. Инвестиції та інновації: проблеми теорії та практики. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 413 с.
4. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. Монографія. - Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. - 397 с.
5. Павленко І.А. Інноваційне підприємництво у трансфармаційній економіці України: [монографія]/ І.А.Павленко – К.: КНЕУ, 2007. – 248с.
6. Варналій З.С. Інноваційна складова конкурентоспроможності української економіки/ З.С.Варналій // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб.наук.пр.- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Вип.19. – С.32-36.
7. Інноваційна економіка [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.І. Федулова. - К. : Либідь, 2006. - 478 с.
8. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» Офіційний вісник України від 28.02.2003 – 2003. - № 7. - стаття 271.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник [відпов.за випуск І.В. Калачова]. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр держкомстату України» 2009. – 358с.
10. OECD Factbook 2009: Economic, Environmental and Social Statistics. - OECD Publishing, 2010. – 314 p.
11. World Intellectual Property Indicators 2009. - Economic Studies. Statistics and Analysis Division, WIPO, September 2009. - 112 p.

Рецензент докт. екон. наук, професор З.С. Варналій

379.857:65.016.2

*Яковенко Е.В., аспірант,
ТНУ ім. В.І. Вернадського, г. Симферополь*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОСТИ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРПРОДУКТА КРЫМА

Инновационный процесс выступает движущей силой активизации международного туристского обмена и постоянного роста качества поступающих на рынок услуг, а также является важнейшим аргументом в конкурентной борьбе: внедрение продуктовых, технологических, организационно-хозяйственных и иных инноваций создает конкурентные преимущества любому субъекту предпринимательства в туризме – от фирмы-туроператора и санаторно-курортного учреждения – до региона или целой страны с их совокупным туристско-рекреационного продуктом.

Разработка инновационной стратегии развития рекреации и туризма в регионе предусматривает решение актуальной задачи определения достигнутого уровня инновационности регионального турпродукта. В научно-методической литературе, посвященной проблемам инновационного менеджмента [2; 6], изучены критерии оценки эффективности инноваций, в первую очередь, экономические. Вместе с тем в туризме, по мнению В.С. Новикова [5, с. 62], важную роль должны играть маркетинговые исследования, которые необходимо проводить параллельно формированию инновационной идеи и постановке цели проекта для анализа экономической целесообразности внедрения нового продукта, поиска возможных потребителей и определения степени его коммерческой ценности. Определенный опыт исследования инноваций с привлечением социологических методов накоплен в американской социологии [4], однако в теории инновационной туристской деятельности отсутствуют общепризнанные методики использования социологических методов (в т.ч. анкет и экспертных оценок) для оценки инновационной составляющей регионального